

LUCIJA KREŠIĆ NACEVSKI
Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
lkresic@hrstud.hr

UDC: 811.124'366.54:091

NEŠTO NOVO, NEŠTO STARO, NEŠTO POSUĐENO: “EGZOTIČNI” GRČKO-HEBREJSKI ELEMENTI U SINTAKSI PADEŽA I DRUGE FLEKSIJSKE OSOBITOSTI BIBLIJSKOG JEZIKA NE-BIBLIJSKIH TEKSTOVA

Sažetak. – Pasional MR 164 najstariji je hagiografski, rukopisni latinski kodeks čuvan u Knjižnici Zagrebačke nadbiskupije Metropolitani. Ovaj obiman hagiografski zbornik *per circulum anni* pisan karolinom napisan je najvjerojatnije u drugoj polovici 10. stoljeća za potrebe ravenske crkve Sant'Apollinare Nuovo što se dokazuje sanktoralom i tekstualno-umjetničkim analizama. Hagiografski tekstovi koji su u njemu zapisani osobito su starog postanja i napisani su odmah nakon vremena persekucija. Inačica latinskog jezika najstarijih hagiografskih tekstova jest biblijski latinitet čija je osnova vulgarni latinitet koji u sebi sadrži priličan broj hebrejizama i grecizama, naslijeđenih iz svetopisamskih prijevoda. Rad analizira osobito česte hebrejizme, grecizme, vulgarizme u biblijskom jeziku ne-biblijskih tekstova, kao i elemente sintakse padeža klasičnog latiniteta koji su zbog svoje specifične i česte upotrebe postali sasvim osobiti za ovu inačicu latinskog jezika.

Ključne riječi. – Pasional MR 164, vulgarni latinitet, biblijski latinitet, hagiografski tekstovi.

1. Predmet rada

Predmet ovoga rada su određene sintaktičke osobitosti, kako najistaknutije i najčešće klasične latinske, potom osobite značajke vulgarnog latiniteta, i konačno one preuzete iz hebrejskog i grčkog jezika u fleksiji imenica nađene u latinskome jeziku Pasionala MR 164. Kao i latinitet Vulgate, jezik kasnoantičkih latinskih hagiografskih tekstova (koji dominiraju Pasionalom, kao jednim od osobito starih europskih hagiografskih zbornika uopće) je vulgarni latinitet, konkretnije, to je biblijski latinitet ne-biblijskih tekstova, na što upozorava literatura.¹ I premda je taj *sermo vulgaris*, *sermo humilis*, kako mu i naziv upućuje,

¹ Daniel Sheerin, *Christian and Biblical Latin u Medieval Latin: an Introduction and Bibliographical Guide*. Washington, The Catholic University of America Press, 1996, str. 137-156.

jednostavan, ogoljen, prepoznatljiv, ne-klasičan, ne-ciceronovski, sažet, jasan, konkretan, gotovo suvremen i moderan, svakodnevnan i odsječen, njime su se svojedobno prenosile velike, slobodno možemo reći revolucijske poruke. Vulgarni latinitet u tom smislu nije “otok sam za sebe” (kao što uostalom nijedan drugi jezik nije) i kao takvoga ga ne možemo proučavati, ali za jezik Vulgate ova tvrdnja kao da posebno vrijedi. Zanimljiv je to spoj, filologu izazovan, svih gore nabrojanih gore jezičnih idioma i slojeva. Usprkos toj slojevitosti, svojedobno je postao svakodnevnim govornim jezikom Rimskog Carstva i moć te jednostavnosti je itekako svojedobno mudro uočio sv. Jeronim upotrijebivši ga kao prijevodnu inačicu biblijskih tekstova. Vulgarni latinitet zadržava se i u latinskim kasnoantičkim hagiografskim tekstovima te kasnije evoluirao i odmiče u srednjovjekovni latinitet, znatno se udaljavajući od svojih “vulgarnih” početnih postavki.

Tema ovoga rada je pobliže utvrditi, što se u fleksiji imenica latinskih hagiografskih kasnoantičkih tekstova iza Pasionala MR 164 zadržalo od klasičnog latiniteta, ali na način da su te značajke posebno naglašene i osobito učestale; potom, istaknuti karakteristike vulgarnog latiniteta naslijeđene iz Vulgate, te najzad, utvrditi koji su “egzotični” elementi grčkog i hebrejskog jezika nasljedovani iz biblijskih tekstova te prijevodom dospjeli u hagiografske tekstove. Raskorak u morfologiji među grčkim i latinskim sasvim je dobro poznat, u radu će se istaknuti primjeri i frekvencija upotrebe primjera. Što se nije pokazalo značajnim spomena, na to će se tek upozoriti, ali se konkretnije o tome neće raspravljati. U tekstu se promatraju kako čisti padeži, tako i prijedložne fraze, na način kako se to vrši i u literaturi koja se bavi ovom tematikom.

2. Uvod – o Pasionalu MR 164 općenito i ukratko

Pasional MR 164 najstariji je hagiografski, latinski, rukopisni kodeks u Hrvatskoj.² Ujedno je i najstarija rukopisna knjiga zagrebačke nadbiskupije koja se čuva u njezinoj Knjižnici Metropolitani u kojoj zauzima istaknuto mjesto.³ Ipak, Pasional nije nastao u Zagrebu, niti je pisan za to područje, nego je dopremljen u neko nepoznato srednjovje-

² Prvi koji upozorava na Pasional bio je Franjo Rački, *Pismen spomenik iz dobe hrvatskoga kralja Kriesimira II u Starine JAZU. Knjiga VII.* Zagreb, 1875, str. 47-52.

³ Vidi opširnije: Vladimir Magić, *Metropolitanska knjižnica. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1607.-2007. u povodu 400. obljetnice*, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007, str. 150-154; Branka Budin, *Knjižnica Metropolitana: Bibliotheca cathedralis ecclesiae Zagrabensis u Knjižnica*, 47(2003)3. Ljubljana, Zveza bibliotekarskih društva Slovenije, 2003, str. 165-187; Dragutin Kniewald, *Najstariji inventari zagrebačke katedrale u Starine HAZU (JAZU)*, knj.43. Zagreb, HAZU, 1951, str. 49-81; Franjo Fancev, *Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vjekova njegove historije u Katalog kulturno-historijske izložbe grada Zagreba prigodom 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva 925.-1925.* Zagreb, /s.n./, 1925, str. 11-28.

kovno vrijeme, što zaključujemo prema metropolitanskim inventarima.⁴ Dopremljen je pak iz Splita. Brojni dosadašnji istraživači Pasionala njegov nastanak i namjenu vidjeli su upravo u tom gradu,⁵ ponajviše zbog toga što je temeljnom, osnovnom tekstu Pasionala naknadno privezan tekst o životopisu poznate aleksandrijske bludnice i svete Marije Egipatske. Točnije, Pasional MR 164 tvoren je od dva dijela. Prvi, originalni, veliki Pasional (f. Ir – f.257r) hagiografski je zbornik koji prati liturgijsku godinu i počinje pasijom sv. Andrije, a završava tekstovima naslovljenim: “Incipit expositio Gregorii episcopi Tironensis ecclesiae de miraculis beati Clementi martiris”, potom i “Explicit passio beati Clementi martyris”. Pisan je urednom, lijepom i prilično lako čitljivom karolinškom minuskulom koju su još raniji istraživači Pasionala datirali u drugu polovicu ili kraj 10. stoljeća,⁶ a moja paleografska analiza je ta razmišljanja samo potvrdila. Na ovome tekst kodeksa ne staje. Nadalje, na listu f. 257r započinju Jeremijine tužaljke riječima: *Quomodo sedet sola civitas plena populo facta est quasi vidua domina egencium princeps privinciarum fac est sub tribute ...* (prva tužaljka) napisane potpuno nečitljivim, nekaligrafskim slovima koje bih datirala u kasnija stoljeća (13?). Kraj toga teksta nije čitljiv.

Potom, na f. 258r-f.259r nalazi se beneventanski dio “Ad te Domine cum tribularer clamavi et exaudisti me ...” (“Breviarium in Psalmos, Secunda in Psalmos, Secunda expositio super psalmum cxix”). Na f. 259r-f.267v započinje znameniti životopis o Mariji Egipćanki pod naslovom “Incipit Vita Marie Egipciace de Greko in Latinum translata”. Taj je tekst pisan beneventanom specifičnom za dalmatinska područja, i osobito je dragocjeno što je pred tim tekstom njezin prepisivač, đakon Majon ostavio posvetnu zabilješku.⁷ U njoj stoji da je tekst

⁴ Kniewald, 1951, 49.

⁵ Najznačajniji je bio paleograf Viktor Novak, napose u djelu *Pojava i proširenje karolinške minuskule u Dalmaciji*. Otisak iz Glasa SANU, knjiga 11. Beograd, /s.n./, 1963, str. 1-63.

⁶ Rački, 1875, 47-52.

⁷ Tekst zabilješke: *Arbiter eterne, solus mirum qui finxerat globum, iube hunc uolumen tuo sacro sereno aspicere uultu, quod pro suam adque suis debita obtulit domino Paulus, uenerabilis archiepiscopus hoc librum psalmodum, ad laudem sanctorum martyrum Domnii, Anastasii atque sanctorum Cosmas et Damiani. Sed et uos quoque studiosi lectores obnixe precamur, ut cuique manu uenerit in uestris precibus me comemoretis. „Rex regum“ dicite cunti, „Christe Deus, abde ei scelus.“ Me simul infimus diacono Maioni scriptore ut et uos Deum habeatis adiutorem et in eum feliciter letetis. Amen.*

Prijevod: „Vječni suče, koji si sam napravio čudesan svijet, svrni svoj svijetli pogled na ovaj svezak, ovu knjigu psalama koju je za svoje dužnike i sebe prinio časn nadbiskup Pavao, a na štovanje svetih mučenika Dujma, Anastazija te Kuzme i Damjana. Pače i vas revni čitatelji ponizno molimo, kome god dođe knjiga u ruke, sjetite me se u svojim molitvama. „Kralju Kraljeva!“ recite složno „Kriste Bože, ukloni mu grijeh!“ A i mene najneznatnijeg, pisara đakona Majona, da i vi imate Boga za pomoćnika i budete do vijeka sretni. Amen.“

o Mariji Egipatskoj prepisao po nalogu splitskoga nadbiskupa Pavla, čime se mnogo toga otkriva. Nadbiskup Pavao stolovao je splitskom nadbiskupijom u prvim dekadama 11og stoljeća⁸, i upravo je Majonov tekst o Mariji Egipatskoj prvi cjeloviti tekst u hrvatskoj književnosti.⁹

Analiza sanktorala Pasionala odmiče ovaj hagiografski zbornik na zapadnu obalu Jadrana, konkretno na toskanska područja.¹⁰ Naime, sanktoral Pasionala ne navodi nijedno svetačko ime najstarijeg sloja salonićanskih svetaca čije su pasije u kodeksu morale biti zapisane da je kodeks uistinu nastao na splitskom području (sv. Dujam, Sv. Anastazije, Sv. Kuzma i Damjan). Dapače, njihova imena se ne spominju ni nijednom marginalnom bilješkom. (Spominju se u Majonovoj bilješci, dakle, nevezano za temeljni Pasional.) Heinzerova metoda selekcije vodećeg svetačkog imena i u slučaju Pasionala izdvojila je nekoliko imena koja dominiraju kodeksom.¹¹ To je ponajprije ime sv. Apolinara (čiji se uvodni inicijal ističe iluminacijom i veličinom), potom ime sv. Valentina (čiji je inicijal sljedeći po redu po istim parametrima) i potom sv. Donat.¹² Sv. Apolinaru posvećena je crkva Sant'Apollinare Nuovo u Ravenni i dublje povezivanje Pasionala MR 164, te usporedba crkve i kodeksa dovela je do zanimljivih i značajnih podataka. Naime, većina mučenika i mučenica koji se prikazuju na znamenitim mozaicima u toj bazilici,¹³ ima odgovarajuću pasiju u Pasionalu MR 164 što bi svakako upućivalo na to da je nastanak Pasionala mogao biti na ravenskom području i za potrebe crkve Sant'Apollinare Nuovo. Određene marginalne bilješke govore tomu u prilog. Što se tiče povijesnih veza istočne i zapadne obale Jadrana, one s Pasionalom samo jačaju. Obzirom da je Pasional mogao nastati u drugoj polovici 10og stoljeća, a u prvoj polovici istoga su održani splitski sabori koji su dalmatinskom teritoriju zagarantirali latinsku pismenost u liturgiji, mišljenja sam da je Pasional eventualno mogao doći kao poklon novoosnovanoj splitsko-dalmatinskoj nadbiskupiji. Naime, velik i ugledan kodeks od 532 stranice, velikih dimenzija 388x282 mm, sa stotinjak hagiografskih tekstova u okolnostima (ponovnog) nastanka splitske crkve morao

⁸ Rački, 1875, 47-52.

⁹ Radoslav Katičić, *Litterarum studia : književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb, Matica Hrvatska, 1998, str. 465.

¹⁰ Ivanka Petrović, *Hagiographies IV u Corpus Christianorum*. Turnhout, Brepols, 2006, str. 224; Lucija Krešić Nacevski, *Passion and Textuality. Textuality of Passion. Pasionale MR 164. u Vita religiosa*. Munster, LIT Verlag, (u tisku).

¹¹ Lucija Krešić Nacevski, *Metropolitanski Pasionale MR 164 i bazilika Sant'Apollinare Nuovo u Ravenni: sadržajna analiza i Heinzerova metoda selekcije svetačkog imena u Croatica Christiana periodica : časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 39 (2015), 76. Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet, 2015, str. 11-25.

¹² Krešić Nacevski, 2024 (u tisku).

¹³ Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*. New York, Cambridge University Press, 2010, str. 167.

je onamo doći isključivo u sklopu dobro organizirane akcije visoko pozicioniranih crkvenih dužnosnika. Toliko o općenitom pogledu na Pasional.

3. Padeži i prijedložne fraze

3.1. Nominativ

Osobito je zamijećena pojava “nezavisnog nominativa” tzv. *nominativus pendens*¹⁴, koji redovito stoji iza *ecce*¹⁵, a koji je pak prijevod grčkog *ἰδοὺ*. Ovaj nominativ pripisuje se utjecaju hebrejskoga jezika na biblijski latinitet. Primjera je obilje: *Ecce mulier mea lecto tenetur* (f.156v); *Ecce corpus meus paratum est* (f. XIXr); *Ecce invidia diaboli* (f.XIIIr); *Ecce tu venisti et te videre non potest* (f.39v); *Ecce ydola vana et muta et surda et lapidea* (f.174r); *Ecce Philetus ante vos et cum eum non tenetis?* (f.161r); *Ecce nubes de celo descenditi super eum* (f. 162r); *Ecce cultor aeternitatis, advenit Nicolaus* (f.VIIIv); *Ecce infantulus ille cum facula aperuit ei fenestram dicens* (f.106v); *Ecce eruditus es de omnibus quę fecit Iesus...* (f.156v); *Ecce sancta coniuncxit mulier stansque in ripam fluminis* (f.266r), *Ecce Deus vester! Ecce Deus in fortitudine veniet ... Ecce merces eius cum eo ... Ecce gentes quasi stillę ... Ecce insulę quasi pulvis exiguus!* (f. XXXv)

3.2. Genitiv

Sintaksa genitiva u latinskim kasnoantičkim hagiografskim tekstovima uglavnom je stabilno očuvala klasičnu upotrebu, od čije se upotrebe brojem i frekvencijom mogu istaknuti sljedeći primjeri: objektni genitiv (*persecutio nostri, amator Christi, cultor aeternitatis, consultor legis, cultor Trinitatis, ludificator populi, sponsio veritatis, praevaricator legis, violator castitatis*), partitivni genitiv (*primus civitatis*), posvojni genitiv (*magnalia Salvatoris, vasculum olei, magnalia Dei, famulus Dei, itinera maris, benignitas Creatoris, templum Dei, sedes Spiritus Sancti*), genitiv materije (*statua salis*), genitiv svojstva (*pontifex magnae auctoritatis*). Kako je vidljivo, ovi primjeri ne predstavljaju *novum* u sintaksi padeža, ali ih napose ističem gotovo kao fraze, jer se većina njih opetovano ponavlja. Od novih funkcija, zapaža se pojava tzv. genitiva intenzifikacije¹⁶, odnosno, pojačavanja prve imenice, što se može pripisati utjecaju hebrejskog jezika. Tako primjerice svaka pasija završava frazom *in secula seculorum* (što je

¹⁴ W. E. Plater, H. J. White, *A Grammar of Vulgate: being an introduction to the Study of the Latinity of the Vulgate Bible*. Oxford, Clarendon Press, 1926, str. 19, 80, smatraju da ovaj nominativ potječe iz hebrejskog jezika.

¹⁵ Sheerin, 1996, 148.

¹⁶ Albert Blaise, *Manuel du Latin Chrétien*. Strasbourg, Le Latin Chrétien, 1955, str. 83.

načešći i najistaknutiji primjer), potom, u svim tekstovima Pasionala nalazimo sintagme *Dominus dominorum*, kao i *rex regum*¹⁷.

Nadalje, genitiv kvalitativni obilato se upotrebljava s razlikom da uz njega ne stoji pridjev nego imenica što čini odmak od klasične upotrebe¹⁸ i pripisuje se utjecaju hebrejskog jezika. Na taj način, upozorava literatura, imenica preuzima funkciju pridjeva. Primjerice: *magnitudo letitię* (f. VIIIv), *corona martyri* (osobito čest primjer f. XXIIIv), *sarcina mundi* (f. IXv), *fama bonitatis* (f. Xv), *seductor gloriae* (f. 159v), *oleum inluminacionis* (f. 175v), *sapientia mundi* (f. 98r), *virtus divinitatis* (f. 159v), *vitus praedicationis* (f. 156v), *bravium victoriae* (f. VIIr), *vox insultationis* (f. XIXv); nadalje, osobito česti primjeri po cijelom Pasionalu koji se ponavljaju: *vas electionis*, *vas diaboli*, *socius diaboli*, *baptismum poenitentiae*, *corona certaminis*, *fama bonitatis*, *hictus coruscationis*, *vas electionis*,¹⁹ *lignum concupiscentiae*, *lignum crucis*, *lignum praevericationis*, *misterium crucis*, *oleum parvitatıs*, *passio crucis*, *templum antiquitatis*, *vasculum olei*, *via salutis*, *vox petitionis*,...

Genitiv usporedbe, kao odraz grčkoga jezika, tek se mjestimično uočava, primjerice *et ipse faciet et maiora horum faciet* f. XIr.

Potom, što se tiče prijedložnih izraza s genitivom, primjećuje se pojava određenih imenica u ablativu koje poprimaju funkciju prijedloga, a uza se imaju genitiv²⁰. Takvo što nije neuobičajeno ni u klasičnom latinitetu, ali posebno se ističe kao karakteristika biblijskoga. Distinkcija je ta što je gotovo pravilo kasnoantičkog latiniteta hagiografskih tekstova da imenica u ablativu stoji pred imenicom u genitivu, primjerice: *causa sepulture eius* (f.48v), *causa edificationis* (f.201v), *causa mercationis* (f. XIIr), *causa experientiae* (f. VIIv), *gratia divinitatis* (f.231r); međutim postoje i iznimke koje slijede ustaljenu praksu klasičnog latiniteta, primjerice *medendi causa* (f.49r).

3.3. Dativ

Vodeći se napomenama koje Sheerin predlaže u pogledu hebrejizama, grecizama i vulgarizama u općenitoj sintaksi biblijskog latiniteta i naziva ih “exotic elements”²¹, zanimljivo je sumirati sljedeće. Što se tiče hebrejizama, Sheerin navodi petnaest karakterističnih usvojenih elemenata, ali nijedan se ne tiče dativa. Podjednako za grecizme i vulgarizme! Dakle, od šesnaest grecizama za koje Sheerin smatra da su osobite u biblijskom latinitetu, nijedan grecizam nije vezan uz dativ, kao što se od petnaest vulgarizama nijedan ne odnosi na dativ. Ostala

¹⁷ Blaise, 1955, 83.

¹⁸ Blaise, 1955, 82.

¹⁹ Čest primjer citiran u literaturi, npr. Sheerin, 1996, 146; Blaise, 1955, 82.

²⁰ Blaise, 1955, 94.

²¹ Sheerin, 1996, 146-149.

literatura napominje da dativ generalno čuva klasičnu sintaksu, a hagiografski tekstovi iz Pasionala to potvrđuju. Svakako, moj je zaključak da ovaj padež zaslužuje zasebnu, opširniju raspravu koja će potvrditi Sheerinove navode, ali ukratko i zasada tekstovi idu u prilog tom zaključku, što je svakako začudna činjenica vrijedna pažnje.

3.4. Akuzativ

Što se tiče akuzativa, generalno je dobro očuvan u klasičnoj upotrebi, dok se ujedno zamjećuje i analitička tvorba s prijedlozima. U tom smislu, upotrebljava se prijedlog *in* s akuzativom kao prijevod hebrejskoga jezika u značenju *u*, *do*,²² ali ne odnoseći se pritom na prostorno-vremenski aspekt, primjerice: *fellea face succensus, magnam contra Nicolaum exarsit in iram et novo pectore*, (f.XIr); *Quibus auditis, vir Dei, solito more, in laudem prorupit clementissimi patris ac deinde* (f.XIv); *et si corpus meum in potestate habes, animam autem meam non habet(!)*²³ *in potestate* (f.133v).

Za razliku od uobičajene prakse vulgarnog latiniteta²⁴, u tekstovima Pasionala postoji dobra očuvanost značenja prijedloga *in* u vidu kretanja (akuzativ i *in*), pri čemu se dakle održava klasična funkcija. Tako je očuvan akuzativ cilja, a nije izgubljen kao u vulgarnom latinitetu, primjerice: *veniens Petrus in urbem Romam* (f.156r); *iactavit in faciem patris sui* (f.115); *reverse in domum suam* (f. XXIIIr); *in exilium direxit* (f.153v); *iussit in carcerem retrudi* (f.156); *te habe in tenebras exteriores* (f.116v); *iussit duci in viam Aureliam* (f.119); *respiciens in celum* (f.118r); međutim postoje i izuzeci, primjerice *veniens in pretorio* (f.117v).

Kako je očekivano, ovaj padež je očuvan u konstrukciji akuzativa s infinitivom: *tu filias tuas fornicari mandabas?* (f. VIIIIR); *preses iussit offerri eam*. (f.Viv); *iussit milites triginta mitti in ciuitate...* (f.XXVIIIv); *Tunc beatus Iohannes iussit deponi feretrum et coram omnibus iussit resolvi corpus eius et clara voce ait* (f.40v).

Osobito je česta klasična upotreba gerunda u akuzativu s prijedlogom *ad*, čime se izbjegla konstrukcija namjerne rečenice²⁵, što je već viđeno i u tekstovima kako Vulgate, tako i Septuaginte. Stoga se gerund u akuzativu uz *ad* zbog svoje česte pojave u biblijskim tekstovima shvaća kao nešto sasvim svojstveno tom idiomu premda je sasvim karakterističan i za klasični latinitet, a objašnjava se kao derivat iz

²² Sheerin, 1996, 146.

²³ Treba stajati *habes*.

²⁴ Usp. Charles Hall Grandgent, *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston, D.C. Heath & co. 1907, str. 78.

²⁵ Giovanni Cremaschi, *Guida allo studio del Latino medievale*. Padova, Liviana, 1959, str. 88; usp. W. E. Plater i H. J. White, 1926, 112.

grčkog jezika, odnosno zamjena za grčki supstantivirani infinitiv cilja:²⁶ *Constituens et custodes usque dum abiens nuntiaret presidi ut tradat eam ad torquendum*. (f.VIv); *et assidui ad audiendum verbum Domini*. (f.XXVr); *Et ad incitandos animos bellatorum*. (f.247f).

3.5. Ablativ

Ablativ je očuvao klasičnu sintaksu, ali je u nekim segmentima slijedio stope vulgarnog latiniteta, posebice u upotrebi s prijedlozima pomoću kojih održava svoje funkcije²⁷. Što se tiče klasične upotrebe, brojni su primjeri, od kojih ističem: ablativ vremena i trajanja²⁸ (*manebit paucis diebus, multo tempore iacuit, temporibus Dioclitiani et Maximiani imperatorum, eodem tempore quo Liberius papa, primo tempore alleluata est terra, ...*), ablativ obzira²⁹ (*pulcra facie, sed pulcrior fide*), ablativ uzroka (*consilio, rite, voluntate, necessitate, sonitu excitatus homo*). Obilato je korištena i konstrukcija ablativa apsolutnog čime je pak zamijenjeno korištenje zavisnih rečenica, primjerice: *Finito autem opere atque perfecto reversus pater ...* (f.VIv), *Descedente vero patre eius a monte Barbara* (f.VIv), *Prodente patre qui felicibus eius actibus invadebat* (f.243r), *relicto corpore sancti Laurentiani super graticula* (f.181r), ...

Napose bih istaknula ablativ vremena koji dolazi redovito na početku pasija. Takva njegova upotreba nije nikakav izuzetak od klasične upotrebe, međutim njegovo takvo obilato i često korištenje na samim počecima tekstova je krajnje formulaično I osobito prepoznatljivo za hagiografske tekstove: *temporibus imperatoris Maximiani erat f.Vv, temporibus Diocletiani et Maximiani f.XXVIIv, temporibus Claudii imperatoribus venit quidam vir f.67v, temporibus Iuliani impiissimi imperatoris f.112v, in diebus Decii Cesaris urbis Rome multe persecutiones erant aduersus Christianos f.130v, eodiem die Decius Cesar et Valentinus prefectus f.173r*.

Što se tiče prijedložnih izraza s ablativom, vrlo je široko shvaćeno značenje prijedloga *de*³⁰ i *ex*³¹, čime je zamijenjena klasična sintaksa ablativa. Ujedno, ovim prijedlozima obuhvaćaju se značenja prijedloga *propter, a/ab i ob*. U tom smislu, *de* i *ex* pojavljuju se u:

²⁶ W. E. Plater i H. J. White, 1926, 112, „The Greek infinitive of purpose is usually rendered by the accusative of the gerund with ad: „ad perdendum eum“ (τοῦ ἀπολέσθαι αὐτόν).

²⁷ Usp. Grandgent, 1907, 45.

²⁸ Usp. Blaise, 1955, 91.

²⁹ Usp. Blaise, 1955, 90.

³⁰ Usp. W. E. Plater i H. J. White, 1926, 99, o razlici između *de* i *e, ex* „from, concerning, of (partitive); out of, from“, ističući „it is often hard to see any distinction between the use of *de* and of *ex*“

³¹ W. E. Plater i H. J. White, 1926, 100, smatraju da je lat. *e, ex* prijevod grč. *ἐκ* and *ἐκ*.

a) Uzročnom značenju “zbog, radi”: *de corruptione* (f.XXI_r); *de pollutione* (f.XXI_r), *de medicamento* (f.XXIII_v), *gaudebat populus cunctus de tali patrono* (f.X_v);

b) U značenju odvajanja “s/sa”, zamjenjujući time u nekim slučajevima genitiv partitivni: *filius Dei de celo descendens* (f.XXVI_v), *de navi* (f.XX_v), *vocem de caelo audiuit* (f.X_r), *nullus ex eis* (f.XXVIII_r).

c) U kvalitativnom značenju svojstva, prevodeći ga s “od”: *statua solis facta ex auro* (f.XXV_v)

d) U komparativnom značenju “od” umjesto klasičnog *quam*: *Quomodo habundantius inluminant tres fenestre de duobus?* (f.VI_r)

e) U značenju odvajanja “iz”: *de urbe Roma* (f.XXVII_v); *omnes homines de uno patre et de una matre* (f.226_r); *ut tollam indignationem de animo tuo* (f.42_r).

Nadalje, uočena je osobito česta upotreba prijedloga *in* s ablativom u instrumentalnom i/ili uzročno-instrumentalnom smislu³² kao utjecaj hebrejskog jezika, ali i kao pojava koja se može protumačiti kao prijevod grčkog ἐν³³: *et baptizetur unusquisquam in confessione sua* (f.69_r); *in bonitate conspicuus, in universa morum honestate preclarus* (f.70_r); *dives enim in omnibus Christus est* (f.74_r); *ite in nomine meo* (f.122_r); *turbatur tota civitas in tremore* (f.126_v); *tu enim dixisti in evangelica voce* (f.127_r); *ne tardes me baptizare in nomine eius* (f.129_r); *baptizati vero permanete in fide* (f.131_v); *et crediderunt in Domino* (f.133_r); *Non statim scelestos percutit, nec perdit in crimine* (f.VII_v).

Potom, česta je upotreba i prijedloga *in* s ablativom u smislu doslovnog prijevoda grčkoga ἐν i supstantiviranog infinitiva³⁴: *In suscipiendis hominibus humilem, in loquendo efficacem se praebebat. Alacer erat in exhortando, severus in corripiendo.* (f. IX_v)

Za razliku od prakse vulgarnog latiniteta gdje se kod prijedloga *in* nije razlikovao pojam kretanja od mirovanja³⁵, u tekstovima Pasionala primjećujemo dobru očuvanost značenja prijedloga *in* u smislu bivanja: *Interea in domo tribuni* (f.157_r); *ligata autem sancta Christina in rota* (f.114_r); *erat autem in civitate* (f.159_r); *stans in fenestra* (f.114_r); *notabat in corde suo* (f.114_r); *in fenestra incumbens* (f.114_r).

³² Usp. Sheerin, 1996, 146.

³³ Usp. W.E. Plater i H.J. White, 1926, 21.

³⁴ Usp. primjere kod Sheerin, 1996, 147, „Ἐν τῷ ἐπιστέψαι κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών“ > in convertendo Dominus captivitatem Sion; „ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου“ > in deficiendo ex me spiritum meum.

³⁵ Usp. Grandgent, 1907, 78.

Istaknuta je i upotreba ablativa gerunda u funkciji prezenta istovremenosti:³⁶ *Cum in divinis atque sacris voluminibus studiose lectitando perquirerem*, (f.221v); *Contra haec Petrus infirmos curabat verbo, caecos videre faciebat orando*, (f.XXXVIIv).

PRIMJER TEKSTA:
PASIIJA SV. GERVAZIJA I PROTAZIJA
(TRANSKRIPCIIJA)

Načela transkripcije: tekst pasije je moderniziran shodno suvremenim tekstološkim načelima i uspoređen s tekstom Bonina Mombri-
zia, *Sanctuarium seu Vitae sanctorum*. Pariz, apud A. Fontemoinig, 1910. Kratica u fusnotama za ovu ediciju je SCM. Ujedno, ukoliko je tekst u originalu nečitak ili izbrisan, korišten je tekst iz SCM i nalazi se u uglatim zagradama []. Kratica /ds/ označava desni stupac, /ls/ lijevi stupac teksta.

f.137r, /ds/

Incipit passio sanctorum Gervasii et Protasii mense Iule, die XXVI.

Ambrosius servus Christi fratribus per omnem Italiam in Domino eternam salute. In divinis voluminibus reus sub scribitur(!) qui non studuit³⁷ dare gratis quod ipse gratis accepit. Quicquid enim Domini et ecclesie profuturum erat subtraxisse arguitur cum noluerit trader omnibus quod ipse non celandum accepit³⁸. Unde et psalmographus³⁹ vaticinavit⁴⁰ dicens iustitiam tuam non abscondi in corde meo veritatem tuam a concilio multo(!)⁴¹. Et hoc opere quasi vicissitudinem a Deo postulans adiecit: “Tu, autem, Domine, ne longe facias auxilium tuum⁴² a me quasi Deo⁴³ diceret, sicut ego feti alios misericordiam invenire ita et ipse non patiaris longe fieri misericordias tuas a me. Aperiamus ergo

³⁶ Usp. Cremaschi, 1959, 88, smatra da se gerundom u ablativu zamjenjivao particip prezenta. Usp. W. E. Plater i H. J. White, 1926, 112.

³⁷ SCM studuerit.

³⁸ SCM celando acceperit

³⁹ SCM psalmigraphus

⁴⁰ SCM uates canit

⁴¹ SCM multorum

⁴² SCM ne elonges misericordiam tuam

⁴³ SCM qui

cur ista expressimus⁴⁴ et vestros animos qui pie de Deo sentitis et creditis de inventione sanctorum corporum ad letitiam invitemus.” In diebus transacte nuper quadragesime cum Dominus michi donasset ut ieiunantium et orantium me facere esse participem in oration posito ita me somnus oppresit⁴⁵ ut nec vigilans essem(?) aperte nec dormiens integre viderem apertis oculis mecum duos iuvenes ephebos vestibus candidis- f.137v, /ls/ simis idest colobio et pallio indutos calliculis calciatos, manibus extensis orantes, nullam quidem gravedinem⁴⁶ patiens loqui cum eis non poteram. Sed quia ut dixi pars in me somni incumbibat, qui⁴⁷ me ab eorum interrogatione⁴⁸ verbum proferre non sineret. Plene autem evigilanti michi visio eorum ab oculis meis elapsa est. Unde factum est ut rogarem Domini misericordiam ut si ludificatione⁴⁹ demonum esset abscederet. Si vero veritas esset, plenius appareret ad inpentrandum vero que poscebam a Domino augmentavi ieiunium. Similique modo canente gallo orantes mecum iuvenes apparuerunt⁵⁰. Tertia vero nocte defecto ieiunii corpore non dormientis⁵¹ sed stupenti cum quidam mihi tertia appare[re]⁵² persona que similis esset beato Paulo apostolo cuius vultus me pictura docuerat, ut tantum ipse me cum illis tacentibus⁵³ loqueretur dicens: “Isti sunt qui monita mea secuti respuentes predia et divitias, secuti sunt Domini Nostri Iesu Christi pia vestigia, nichilque terrenum, nichilque carnale concupiscentes. In media hac Madiolanensi urbe per decem annos in Dei servitio perdurantes ad hoc perting[e]re⁵⁴ meruerunt ut Christi martires fierent. Quorum corpora in eo loco invenies in quo stas et oras. Duodecim pedum altitudinem terre coopertam arcam invenies, quam arcam superius exaltabis et in nomine eorum ecclesiam fabricabis cumque ab eo nomina requirem.” Dixit michi. Ad caput eorum labellum scriptum invenies quo et ortus et finis scriptus est. Convocans itaque omnes per circuitum fratres et coepiscopos urbium vicinarum referens universa que videram⁵⁵ et que audieram⁵⁶ ipsos⁵⁷ coram positos /ds/ primus ego terre fossor accessi.

⁴⁴ SCM praemisimus

⁴⁵ SCM obrepsit

⁴⁶ SCM grauitudinem

⁴⁷ SCM quae

⁴⁸ SCM ad eorum interrogationem

⁴⁹ SCM ludificatio

⁵⁰ SCM paruerunt

⁵¹ SCM dormienti

⁵² Re nadopisano iznad riječi. SCM apparuere

⁵³ SCM astantibus

⁵⁴ E napisano iznad slovnog mjesta

⁵⁵ SCM viderim

⁵⁶ SCM audierim

⁵⁷ O prekriziženo vertikalnom linijom. SCM ipsis

Ceteri episcopi prosecuti sunt fodientes persecuti pervenimus ad arcam quam sanctus promiserat Paulus, quam aperientes invenimus quam(!)⁵⁸ ipsa ora positos sanctus miro odore flagrant. Ad quorum caput labellum invenimus in quo erat(!)⁵⁹ hec per ordinem universa conscripta: “Ego servus Christi Philippus intra domum meam sanctorum hec corpora cum filio meo rapui et sepelivi. Quorum mater Valeria et pater Vitalis dicti sunt, quod uno ortu geminos genuerunt, unum Protasium et alium⁶⁰ Gervasium vocaverunt, quos pater Vitalis militans consularis hic cum fuisset cum Paulino iudice suo Ravennam ingressus et cum videret in conspectus iudicis sui Christi, anum nomen Ursicinum, arte medicum, natione Ligurum, post nimia tormenta capitalem accepisse sententia.”

Locus autem ibi decollabantur Christiani hoc habebat vocabulum ut diceretur ad palmam eo quod arbores palme illic essent. Igitur cum ut diximus post nimia tormenta detollendus venire ad palmam expavit et dum vellet male evader clamavit Vitalis dicens: “Noli, Ursicine, medice, qui alios curare consuivisti te ipsum eter ne mortis iaculo vulnerare tui, et que passiones nimias venisti ad palmam coronam perdere vis ad nomen tibi prepare.”

Audiens hec Ursicinus genu posuit et spiculatorem ut feriret orabantur. Agens penitentiam quod expavisset Christi martir est se fecit. Statimque ipse Vitalis corpus martiris rapiens intra Ravenantium urbem sepelivit cum omni honore martiri, debita explens ad iudicem f. 138r, /ls/ ultra venire contempsit. Quem Paulinus consularis ideo maxime teneri mandavit, non tantum quia contempsit ad eum redire, quantum hoc quod ita Christianum esset detectus ut etiam volentem Ursicinum sacrificare ne periret ita instituit ut redirect ad coronam martiri. Et Deo redderet margaritam pretiosam quam rapere diabolis studebant. Paulinus igitur iussit eum levare in eculo ut per tormenta potuisset eius consensum ad sacrificandum ydolis avertere.

Cui Vitalis ait: “Infinita tibi dominatur stultitia ut putes me ipsum decipere. Qui alios a periculo deceptionis liberare studui?”

Tunc Paulinus consularis dixit ad officium suum: “Ducite eum ad palmam et nolite eum decollare! Si autem sacrificare non contempserit, facite fovea in terra quo adusque perveniatis ad aquam et ibi eum supinum deponite et terra atque lapidibus obruentes eum dimittite! Qiaod(!) cum factum ad implessent Deus sibi Vitalem martirem consecravit, ut sacerdos Apollinis qui hoc consilium Paulino dederat a diabolo repletur. Et per septem dies in erguminos(!) ibi clamaret ubi obruitis erat sanctus Vitalis dicens: “Incendis me, sancte Vitalis, martir Christi, crucias me.”

⁵⁸ Iznad sloga -am napisano -si, dakle, quasi

⁵⁹ Iznad slovnog mjesta umetnuto -n, dakle, erant

⁶⁰ SCM alterum

Post septem autem dies precipitatus a diabolo in flumine expiravit. Sanctus autem Vitalis est gloriosus martyr Christi iuxta civitatem Ravenam prestans orationibus suis multa beneficia omnibus hominibus credentis in Domino usque in hodiernum diem.

Valeria autem coniunxit eius cum vellet corpus sancti Vitalis auferre et a Christianis prohibita et in visionibus sepe amonita est ne sanctum corpus a malo homine bene positum violaret. Ipsa autem cum reverteretur ad urbem Mediolanensium ydola transiens Silvano sacrificantes /ds/ incurrit.

Qui eam deponentes de saumario orta secum epulari at illa dicebat: “Christiana sum. Non licet michi de silvanis vestris sacrificiis manducare.”

Illi vero hec audientes tanta eam cede mactaverunt ut vix eius seminecem eam sui homines ad Mediolanensem urbem perducerent ita ut intra biduum migraret ad Christum. Cumque ab intestato Gervasius et Protasius parentibus succensissent domum propriam inquinati fuerant et res parentum et casas venundantes dederunt pretium omne pauperibus et copie familie sue quam etiam ingenuam fecerunt. Ipsi vero in uno cenaculo se concluderunt per decem annos lectionibus et orationibus et ieiuniis vacantes hoc ordine in anno a conversione sua undecimo ad palmam martirii pervenerunt.

Superveniente autem conute(!)⁶¹ Astacio qui proficiscebatur ad bellum quod a balamannis(!)⁶² fuerat excitatum occurrerunt ei templorum cultores cum sacerdotibus suis dicentes: “Si vis letus ad augustos nostros reverti victor fac⁶³ Protasium Gervasium sacrificare compelli.⁶⁴ Vehementer enim dii nostri de eorum contempti commoti sunt et clare nobis responsum contempnunt.

Audiens hec Astaticus comes iussit eos teneri et ad se adduci quibus et dixit: “Hortor vos ut ad deorum nostorum iniuriis temperantes ad immolandum eis devoti studeatis insistere ut expeditio mea nobiliter⁶⁵ celebretur.

Gervasius dixit: “Victoriam de celo debes a Deo omnipotente requirere, non de simulacris mutis et vanis qui oculos habent sine lumine, aures sine auditu, nares sine odoratu⁶⁶, os habent sine sermone, manus sine tactu, pedes sine gressu et ventrem sine interioribus probantur habere et sine flatu esse noscuntur.”

⁶¹ SCM commite

⁶² SCM Marchomannis

⁶³ SCM deest

⁶⁴ SCM compelle

⁶⁵ SCM naviter

⁶⁶ SCM odoratu

Tunc f.138v /ls/ indignatus comes Astaticus et⁶⁷ iussit eum tam diu deplumbatis⁶⁸ contundi quam diu exalaret spiritum, quo amoto iussit sibi adstare Protasium cui et dixit: “Miser, vel tu vivere stude et noli biothanatus fieri sicut et frater tuus!”

Cui Protasius respondens ait: “Quis est, miser? Ego, qui te non timeo, aut tu qui me timere probaris?”

Astaticus comes dixit: “Ego te quomodo timeo?”

Protasius dixit: “In eo quod te timeas ledi a me si non sacrificavero. Si enim non timebas, te ledi a me ad sacrificium non compelleres⁶⁹ me. Ego autem non te timens contempno minas tuas et omnia ydola tua velut stercoral computans. Deum autem solum qui regnat in celis ipsum adhoror.”

Audiens hec Astaticus comes iussit eum fustibus cedi. Postea vero erecto dixit ad eum: “Miser homo, ut quid tam superbus eset ta, rebelles existens vis perire, sicut probasti tuum germanum perisse?”

Protasius dixit: “Non tibi irascor, nec ego, nec ipsa iustitia quoniam cecos oculos tui cordis adtendo. Incredulitas enim que in tuis sensibus regnat non te permittit videre quod Dei est. Nam et Dominus meus Iesus Christus crucifigentibus eum non maledixit sed potius ut eis indulgeretur oravit addens hoc quia nescirent quid facerent. Unde et ego tui misereor quia nescis quid facias. Nunc ergo age quod cepisti ut michi possit cum meo fratre hodie benignitas salvatoris nostri occurrere.

Tunc impiissimus comes Astaticus iussit eum capite cedi. Quod cum fractum(!)⁷⁰ fuisset [ego Philippus]⁷¹ abstuli cum filio meo furtim nocte hec corpora sanctorum que in domo mea, Deo solo testante, in ista arca marmorea sepelevi, credens me orationibus eorum consequi misericordiam Domini Nostri Iesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen.

⁶⁷ SCM deest

⁶⁸ SCM plumbatis

⁶⁹ SCM compellebas

⁷⁰ SCM factum

⁷¹ SCM

BIBLIOGRAFIJA

- Blaise, Albert. *Manuel du Latin Chrétien*. Strasbourg, Le Latin Chretien, 1955.
- Budin, Branka. *Knjižnica Metropolitana : Bibliotheca cathedralis ecclesiae Zagrabienensis u Knjižnica*, 47(2003)3. Ljubljana, Zveza bibliotekarskih društva Slovenije, 2003, str. 165-187.
- Cremaschi, Giovanni. *Guida allo studio del Latino medievale*. Padova, Liviana, 1959.
- Fancev, Franjo. *Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije u Katalog kulturno-historijske izložbe grada Zagreba prigodom 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva 925.-1925*. Zagreb, /s.n./, 1925, str. 11-28.
- Grandgent, Charles Hall. *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston, D.C. Heath&co. 1907.
- Katičić, Radoslav. *Litterarum studia : književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb, Matica Hrvatska, 1998.
- Kniewald, Dragutin. *Najstariji inventari zagrebačke katedrale u Starine HAZU (JAZU)*, knj.43. Zagreb, HAZU, 1951, str. 49-81.
- Krešić Nacevski, Lucija. *Metropolitanski Pasion MR 164 i bazilika Sant'Apollinare Nuovo u Raveni: sadržajna analiza i Heinzerova metoda selekcije svetačkog imena u Croatica Christiana periodica : časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 39 (2015), 76. Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet, 2015, str. 11-25.
- Krešić Nacevski, Lucija. *Passion and Textuality. Textuality of Passion. Passionale MR 164. u Vita religiosa*. Munster, LIT Verlag, (u tisku).
- Magić, Vladimir. *Metropolitanska knjižnica. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1607.-2007. u povodu 400. obljetnice*, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007, str. 150-154.
- Mauskopf Deliyannis, Deborah. *Ravenna in Late Antiquity*. New York, Cambridge University Press, 2010.
- Mombrizio, Bonino. *Sanctuarium seu Vitae sanctorum*. Pariz, apud A. Fontemoinig, 1910.
- Novak, Viktor. *Pojava i proširenje karolinške minuskule u Dalmaciji*. Otisak iz Glasa SANU, knjiga 11. Beograd, /s.n./, 1963, str. 1-63.
- Petrović, Ivanka. *Hagiographies IV u Corpus Christianorum*. Turnhout, Brepols, 2006, str. 183-272.
- Plater, W. E., White, H. J. *A Grammar of Vulgate : being an introduction to the Study of the Latinity of the Vulgate Bible*. Oxford, Clarendon Press, 1926.
- Rački, Franjo. *Pismen spomenik iz dobe hrvatskoga kralja Kriesimira II u Starine JAZU. Knjiga VII*. Zagreb, 1875, str. 47-52.
- Sheerin, Daniel. *Christian and Biblical Latin u Medieval Latin : an Introduction an Bibliographical Guide*. Washington, The Catholic University of America Press, 1996, str.137-156.

Lucija Krešić Nacevski
Faculty of Croatian Studies
lkresic@hrstud.hr

**SOMETHING NEW, SOMETHING OLD, SOMETHING BORROWED:
“EXOTIC” GREEK-HEBREW ELEMENTS IN CASE SYNTAX AND
OTHER INFLECTION FEATURES OF THE BIBLICAL LANGUAGE
OF NON-BIBLICAL TEXTS**

SUMMARY

The Passionale MR 164 is the oldest codex of Zagreb Archbishop’s library Metropolitana. Also, it is the oldest Croatian hagiographic codex. The codex was made in 10th century, probably in Ravenna, and it is written in Carolingian script. The Codex contains nearly a hundred hagiographic texts, mostly *passiones* and several *acta*, *gesta*, *vita* and *miracula*. Although written in 10th century, its language is characterised in scholarship as a “biblical language of non-biblical texts”. As textual analysis shows, it was written for the purposes of the church sant’ Apolinare Nuovo in Ravenna and the leading saint name of the Codex is Saint Apolinaris. The origin of the hagiographic texts is very old: the texts date from the time of the persecutions, or not long after, so that its features can be analysed according to relevant scholarship that deals with vulgar Latin and the Latin of the Vulgata. The Medieval impact can be observed in the orthographical and phonological features. The linguistic analysis leads towards a conclusion that the codex was written in Ravenna, being brought to Split in Dalmatia later, maybe as a gift to the Archdiocese of Split which was established in the 10th century.

The paper has to do with the Greek and Hebrew impact on Latin cases in the Passionale, focusing on the cases that the Hebrew or Greek language had its impact on, and how noticeable it is; how well preserved the classical case syntax is; how the impact of Greek and Hebrew language fits into classic case usage; how this impact corresponds with Vulgar Latin peculiarities; and finally, how we can describe this “case study” according to the relevant literature. In addition, the *Passio sancti Gervasii et Protasii* from the Passionale is compared to B. Mombrizio’s “Sanctuarium”.